

Ośrodki naukowo-badawcze polskich uzdrowisk – ośrodki niewykorzystanych szans

Research centers of Polish health resorts – Centers of missed opportunities

Andrzej Kierzek¹, Roman Heider, Małgorzata Paprocka-Borowicz,
Jadwiga Kuciel-Lewandowska, Wojciech Laber²

Streszczenie: Na wstępie przedstawiono istotę działalności ośrodków naukowo-badawczych polskich uzdrowisk. Polegała ona na ścisłej współpracy lekarzy klinik różnych dziedzin medycyny z uzdrowiskami w Polsce. Na tej współpracy zyskiwali tak lekarze kliniczni, jak i uzdrowiskowi, ale przede wszystkim pacjenci. Ta wielokierunkowa działalność ośrodków naukowo-badawczych nadzorowana była przez Instytut Balneoklimatyczny w Poznaniu. Efekty tej działalności publikowano między innymi w czasopiśmie naukowych. Ośrodki naukowo-badawcze polskich uzdrowisk były unikatowe w świecie.

Abstract: In the article scientific research centers of Polish health resorts are characterized. Their activity was based on close cooperation between clinicians of various medical disciplines with health resorts in Poland. This collaboration has benefited clinicians, as well as health resort's doctors, but first of all patients. This multidisciplinary activity of scientific research centers was supervised by the Balneoclimatic Institute in Poznań. The effects of this activity were published among others in scientific journals. Scientific research centers in Polish health resorts were unique in the world.

Słowa kluczowe: historia balneoklimatologii, ośrodki naukowo-badawcze uzdrowisk

Key words: history of balneoclimatology, scientific research centers in health resorts

Minister Zdrowia i Opieki Społecznej, na podstawie instrukcji z 24 stycznia 1953 r., powołał w polskich uzdrowiskach ośrodki naukowo-badawcze (ONB). Stanowiły one platformę współdziałania klinicystów – naukowców zatrudnionych w uczelniach medycznych i instytutach naukowo-badawczych z lecznictwem uzdrowiskowym na

¹ Zakład Fizjoterapii Karkonoskiej Państwowej Szkoły Wyższej w Jeleniej Górze, ul. Lwówecka 18, 58-503 Jelenia Góra 5, kierownik: dr Dorota Cichoń.

² Katedra Fizjoterapii Uniwersytetu Medycznego im. Piastów Śląskich we Wrocławiu, ul. Grunwaldzka 2, 50-355 Wrocław, kierownik: dr hab. n. med. Małgorzata Paprocka-Borowicz, prof. nadzw.

rzecz jego stałego rozwoju. Te jedyne w swoim rodzaju medyczne placówki miały za zadanie stale weryfikować metody stosowane dotychczas w uzdrowiskach oraz opracowywać nowe metody profilaktyki, terapii i rehabilitacji uzdrowiskowej. Celem ich było prowadzenie badań naukowych w zakresie poznawania mechanizmów leczniczego działania czynników związanych z uzdrowiskiem. Ośrodki te pełniły także funkcje doradcze, konsultacyjne oraz dydaktyczne³.

Działalność usługowa i naukowa tych ośrodków była ściśle związana z podstawowym profilem danego uzdrowiska. Uzdrowiska nie były w pełni przygotowane na działalność takich nowych jednostek, dlatego początki były szczególnie trudne. Dzięki pomocy pełnych zaangażowania konsultantów z akademii medycznych, stopniowo jednak nabierano doświadczenia. Pewne innowacje inicjowane w klinikach czy instytutach przekazywano niezwłocznie lekarzom uzdrowiskowym, co pozwalało na stosunkowo szybkie ich wprowadzanie do działalności sanatoriów.

Samodzielni pracownicy naukowcy, którzy zazwyczaj bywali kierownikami klinik lub instytutów oraz wysoko w hierarchii klinicznej usytuowanymi lekarzami, a także inni lekarze kliniczni, przybywali na konsultacje do tych ośrodków uzdrowiskowych zazwyczaj raz w miesiącu. Konsultowali przede wszystkim chorych z danego ONB, ale niekiedy również innych chorych z terenu uzdrowiska. Był to zazwyczaj instruktaż diagnostyczny i terapeutyczny na najwyższym krajowym poziomie, w efekcie znacznie podnoszący prestiż danego uzdrowiska. Dochodziło do swoistych patronatów pewnych klinik akademii medycznych z różnych miast nad poszczególnymi uzdrowiskami. K. Kaden twierdził, że w połowie lat siedemdziesiątych wszystkie polskie uzdrowiska objęte były takimi patronatami.

Prawie w każdym takim ONB pracował lekarz kliniczny z danej kliniki (tzw. „wahadłowy”), który prowadził swoich chorych przybyłych do uzdrowiska, aby kontynuować leczenie kliniczne. Przybywał zazwyczaj na kilka tygodni, otrzymując zakwaterowanie i wyżywienie. Służył jednocześnie swoją radą i pomocą, najczęściej naukową, ale także i praktyczną, lekarzom uzdrowiskowym działającym, jak określiła Mieczysława Korczyńska, lekarz zdrojowy Szczawna Zdroju, z dala od „wielkiej medycyny”. Korzyść była obopólna, bowiem lekarz kliniczny z kolei edukował się u lekarzy uzdrowiskowych w dziedzinie balneologii i medycyny fizykalnej, które dla wielu klinicystów stanowiły dziedzinę zupełnie nieznaną lub mało znaną. Pamiętać bowiem trzeba, że polscy lekarze pozbawieni byli możliwości szkolenia przeddyplomowego z medycyny fizykalnej i balneoklimatologii⁴. Obecnie studenci polskich uniwersytetów medycznych także nie są edukowani z tej gałęzi lekarskiej wiedzy. Okresowa wymiana lekarzy między klinikami a ONB polskich uzdrowisk znacznie zintegrowała lecnictwo kliniczne z uzdrowiskowym.

³ G. Straburzyński, D. Ramlau, *Dorobek polskich ośrodków naukowo-badawczych w latach 1974-1976*, „Problemy Uzdrowiskowe” 1979, z. 12 (146), s. 181; J. Dobrzyński, *Uzdrowiska państwowe w r. 1951*, „Balneologia Polska” 1953, t. 4, z. 3, s. 124.

⁴ M. Korczyńska, *Lecnictwo uzdrowiskowe w Szczawnie Zdroju*, „Balneologia Polska” 1997, t. 39, z. 1-2, s. 138-139.

Autorzy niniejszej publikacji ubolewają, że wiedza pozyskana przez samodzielnych pracowników naukowych oraz liczne rzesze lekarzy „wahadłowych”, nie została spożytkowana przez władze poszczególnych akademii medycznych do tworzenia katedr balneologii i medycyny fizykalnej. Wielka szkoda, że studenci zostawali pozbawieni możliwości uzyskania wiedzy z tej dziedziny, co w konsekwencji prowadziło do tego, że otrzymujący dyplom lekarze nie mieli żadnego pojęcia o medycynie fizykalnej i balneoklimatologii.

Działalność ONB była wielokierunkowa. Prowadziło się w nich obserwacje kliniczne i eksperymenty nad działaniem występujących w poszczególnych uzdrowiskach tworzyw naturalnych na chory ustrój, przede wszystkim wód mineralnych. Udzielano porad i odbywały się specjalistyczne konsultacje na najwyższym klinicznym poziomie. Koordynowano doskonalenie zawodowe w ramach kształcenia i specjalizacji lekarzy oraz innych pracowników z wyższym wykształceniem, a także średniego personelu medycznego. Organizowano systematyczne posiedzenia naukowe, sesje naukowe i sympozja poświęcane określonym zagadnieniom. Zajmowano się przygotowaniem odpowiedniej kadry ordynatorskiej dla szpitali uzdrowiskowych i sanatoriów, ale przede wszystkim w ośrodkach „prowadziło się” zwyczajną lekarsko-sanatoryjną pracę na rzecz przybyłych do nich pacjentów. Taki tok pracy, bardzo merytorycznej i przebiegającej zazwyczaj w dobrej atmosferze, uwarunkowany był odpowiednimi umowami klinik z przedsiębiorstwami uzdrowiskowymi⁵.

Z tej współpracy korzystały także kliniki. Ich korzyścią była możliwość kierowania swoich pacjentów bezpośrednio do ONB w celu rehabilitacji poklinicznej w szpitalu uzdrowiskowym o odpowiednim profilu. W takiej sytuacji poprawiało się zdrowie pacjentów, a klinika zyskiwała „przepustowość”, bowiem przez wcześnie wysyłanie chorego do dalszego leczenia rehabilitacyjnego w szpitalu uzdrowiskowym, wcześniej „opróżniało się łóżko” w samej klinice. Korzystali także studenci medycyny, słuchający wykładów prowadzonych w klinikach przez kierowników ośrodków badawczo-konsultacyjnych, zapoznając się z niełatwymi i specyficznymi zagadnieniami medycyny uzdrowiskowej⁶.

Pierwszy ośrodek naukowo-leczniczy trzech klinik Akademii Medycznej w Warszawie powstał w Ciechocinku w 1948 r. W dalszych latach powstawały następne. Ośrodki te rozpoczęły pionierską działalność celem oparcia lecznictwa uzdrowiskowego na solidnych, nowoczesnych podstawach naukowych.

ONB, zwane wcześniej ośrodkami naukowo-leczniczymi, znacznie podnosiły poziom lecznictwa uzdrowiskowego. Pozwalały podjąć, później szeroko prowadzoną, pracę naukową w uzdrowiskach, koordynowaną przez Instytut Balneoklimatyczny w Poznaniu, powstały 14 maja 1952 r. w Poznaniu, którego dyrektorem został Józef Jankowiak (1904-1984), profesor balneologii i medycyny fizykalnej. Do powołania tego Instytutu znacznie przyczyniła się wcześniejsza owocna działalność wspomnianych wyżej ośrodków⁷.

⁵ J. Jankowiak, *Cele i zadania balneologii*, „Wiadomości Uzdrowiskowe” 1956, t. 1, z. 1, s. 9.

⁶ K. Kaden, dz. cyt., s. 59-60.

Kierownicy klinik oraz władze akademii medycznych przekazywali również bezpośrednio różnorakie obserwacje powstałemu w 1968 r. Zjednoczeniu Uzdrawiska Polskie, które w imieniu Ministra Zdrowia przejęło zwierzchni nadzór nad lecznictwem uzdrowskowym. Lecznictwo uzdrowskowe zyskiwało zatem naukowe podstawy, a medycyna fizykalna i balneoklimatologia zdobywały coraz silniejszą pozycję we współczesnym lecznictwie⁸. Efekty działań lekarzy klinicznych i uzdrowskowych, innych pracowników z wyższym wykształceniem, szczególnie analityków, mikrobiologów, balneochemików, klimatologów etc., owocowały pracami naukowo-badawczymi, których rezultaty nierzadko publikowano na łamach „Balneologii Polskiej”, „Problemów Uzdrawiskowych”, „Wiadomości Uzdrawiskowych”, „Polskiego Tygodnika Lekarskiego” oraz kilku naukowych periodyków ogólnolekarskich i specjalistycznych. Wyniki tych prac wdrażano do praktycznego stosowania w lecznictwie uzdrowskowym, także w innych sanatoriach. Były one także referowane na licznych konferencjach, sympozjach, zjazdach lekarskich organizowanych przez te ośrodki naukowo-badawcze oraz Polskie Towarzystwo Balneologii, Bioklimatologii i Medycyny Fizykalnej⁹. Nawiązywano współpracę z ośrodkami zagranicznymi, szczególnie z krajami tzw. demokracji ludowej, ale także m. in. z Austrią, Szwajcarią, Francją, Belgią, Włochami, Anglią, Holandią, Japonią, Argentyną i Stanami Zjednoczonymi¹⁰.

Instytut Balneoklimatyczny w Poznaniu zatwierdzał tematykę prac naukowo-badawczych, zgłoszonych do Rady Naukowej Instytutu jako prace planowe. W latach sześćdziesiątych XX w. ze wszystkich ośrodków naukowo-badawczych znajdujących się w uzdrawiskach napływało około stu propozycji tematów prac rocznie. W owym czasie liczba tych ośrodków wahała się między 40 a 50; np. w 1967 r. do realizacji w 46 istniejących ośrodkach zgłoszono 143 planowych prac. Dodać trzeba, że oprócz nich, ośrodki wykonywały bieżące prace naukowe, publikowane później w czasopiśmie lekarskich a także, o czym wspomniano wcześniej, wykonywały zwykłe czynności związane z działalnością lekarską¹¹.

W latach 1974-1976 we wszystkich polskich uzdrawiskach działało 81 ośrodków naukowo-badawczych o dwudziestu profilach specjalistycznych, reprezentujących prawie wszystkie istniejące wówczas specjalności kliniczne. Tematyka badań uwzględniała wszystkie istotne dla rozwoju lecznictwa uzdrowskowego zagadnienia. W tym okresie wykonano 136 prac, stanowiących, niestety, tylko 57% wszystkich zaplanowanych przez kierowników ośrodków badań. Istniało 10 ośrodków kardiologicznych, w których zrealizowano 15 prac, 8 ortopedycznych (12 prac),

⁷ J. W. Kochański, *Historia powstania i rozwoju Polskiego Towarzystwa Balneologii i Medycyny Fizykalnej*, „Balneologia Polska” 2006, t. 48, nr 1, s. 60.

⁸ J. Jankowiak, dz. cyt.

⁹ Przekształcone później w Polskie Towarzystwo Balneologii i Medycyny Fizykalnej.

¹⁰ A. Bojar-Fijałkowska, J. Siedlak, P. P. *Uzdrowsko Kołobrzeg. Rys historyczny i terażniejszość*, Kołobrzeg 1991, s. 32-33, 46; L. Krawczyk, *Lecznictwo uzdrowskowe w Kołobrzegu. Rozwój lecznictwa uzdrowskowego w Kołobrzegu w latach 1949-1979*, Kołobrzeg 1979, s. 18-19.

¹¹ J. Jankowiak, *Działalność Instytutu Balneoklimatycznego na terenie krajowym i międzynarodowym*, „Wiadomości Uzdrawiskowe” 1967, z. 3-4, s. 287.

8 pediatrycznych (10 prac), 7 ginekologicznych (18 prac), 7 gastrologicznych (14 prac), 6 reumatologicznych (6 prac), 5 internistycznych (7 prac), 4 diabetologiczne (7 prac), 4 neurologiczne (5 prac), 4 chorób zawodowych (2 prace), 3 angiologiczne (9 prac), 3 urologiczne (7 prac), 3 endokrynologiczne (6 prac), 3 dermatologiczne (5 prac), 3 laryngologiczne (4 prace), 2 astmologiczne (4 prace), 2 pulmonologiczne (1 praca), 1 geriatryczny (2 prace), 1 stomatologiczny (2 prace) oraz 1 okulistyczny (0 prac).

Wiadomo, że do 1976 r. w klinikach i zakładach akademii medycznych wyspecjalizowano następującą liczbę lekarzy z następujących uzdrowisk: Polanicy Zdroju – 34, Szczawna Zdroju – 7, Ciechocinka – 5, Nałęczowa – 3, Buska Zdroju, Iwonicza Zdroju, Połczyzna Zdroju – 2, Szczawnicy – 1. Kilkunastu lekarzy uzyskało stopień doktora, jeden – doktora habilitowanego¹². Działalność Ośrodka Naukowo Badawczego Chorób Układu Oddechowego u Dzieci w Kołobrzegu Kliniki Pediatrii Akademii Medycznej w Poznaniu będzie tematem osobnej publikacji.

Ośrodki Naukowo Badawcze polskich uzdrowisk podlegały szczególnie Działowi Nadzoru Specjalistycznego Instytutu Balneoklimatycznego. W 1986 r. zmieniono jego nazwę na Instytut Medycyny Uzdrowiskowej. Po okresie transformacji ustrojowej, z powodu niemożności dalszego finansowania Instytutu ze środków państwowych, w 1992 r. uległ on likwidacji¹³. Zaprzeczono więc lata owocnych doświadczeń. W konsekwencji tego faktu, ośrodki naukowo badawcze polskich uzdrowisk z wolna także likwidowano.

Józef Jankowiak donosił, że poza granicami naszego kraju nie istniały przy uzdrowiskach żadne ośrodki tego typu. Nic więc dziwnego, że budziły one żywe zainteresowanie zagranicznych balneologów i lekarzy medycyny fizykalnej, podziw, ale także i niejednokrotnie zazdrość¹⁴.

Wykaz literatury:

1. Bojar-Fijałkowska A., Siedlak J., *P. P. Uzdrowisko Kołobrzeg. Rys historyczny i terażniejszość*, Kołobrzeg 1991, s. 32-33, 46;
2. Dobrzyński J., *Uzdrowiska państwowe w r. 1951*, „Balneologia Polska” 1953, t. 4, z. 3, s. 124.
3. Durkalec J., Latour T., *Udział poznańskiej medycyny w rozwoju balneologii*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” 2010, t. 73, s. 26-29.
4. Jankowiak J., *Cele i zadania balneologii*, „Wiadomości Uzdrowiskowe” 1956, t. 1, z. 1, s. 9.
5. Jankowiak J., *Działalność Instytutu Balneoklimatycznego na terenie krajowym i międzynarodowym*, „Wiadomości Uzdrowiskowe” 1967, z. 3-4, s. 287.
6. Kaden K., *Lecznictwo uzdrowiskowe*, „Problemy Uzdrowiskowe” 1975, z. 4, s. 59-60.
7. Kochański J. W., *Historia powstania i rozwoju Polskiego Towarzystwa Balneologii i Medycyny Fizykalnej*, „Balneologia Polska” 2006, t. 48, nr 1, s. 60.

¹² G. Straburzyński, D. Ramlau, dz. cyt., s. 183-184.

¹³ J. Durkalec, T. Latour, *Udział poznańskiej medycyny w rozwoju balneologii*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” 2010, t. 73, s. 26-29.

¹⁴ J. Jankowiak, dz. cyt.

8. Korczyńska M., *Lecznictwo uzdrowiskowe w Szczawnie Zdroju*, „Balneologia Polska” 1997, t. 39, z. 1-2, s. 138-139.
9. Krawczyk L., *Lecznictwo uzdrowiskowe w Kołobrzegu. Rozwój lecznictwa uzdrowiskowego w Kołobrzegu w latach 1949-1979*, Kołobrzeg 1979, s. 18-19.
10. Straburzyński G., Ramlau D., *Dorobek polskich ośrodków naukowo-badawczych w latach 1974-1976*, „Problemy Uzdrowiskowe” 1979, z. 12 (146), s. 181.